

Др Гордана Гарић Петровић

Историјски институт, Београд

НОВИНЕ У ПЧЕЛАРСТВУ У СРБИЈИ НА КРАЈУ 19. И ПОЧЕТКУ 20. ВЕКА

Апстракт: Деветнаести век представља прекретницу у развоју пчеларства. Тада се долази до нових сазнања о самим пчелама (партеогенеза) а пчеларство се мења захваљујући низу проналазака (покретно саће, саће са ливеним воском, центрифугирање меда). У раду се указује на то како су наведене новине прихваћене од стране пчелара у Србији.

Кључне речи: пчеларство, Краљевина Србија, 19. век, пољопривреда, мед, восак

Развој пчеларства на подручју Србије омогућили су повољни географско-климатски услови и богатство флоре.¹ Његови производи били су међу најзначајнијим извозним артиклима све до 19. века. Многобројни документи сведоче о значају ове гране пољопривреде још од средњовековног периода.²

¹ Е. Вукићевић – З. Лазаревић, *О неким шумским фитоценозама и алохтоним дрвенасним врстама као извору пчелиње исхране*, Пољопривреда 3-4 (1967) 54-60.

² К. Н. Костић, *Грађа за историју пољопривреде код нас*, Београд 1921, 70-71; Ј. Живановић, *Пчеларење у Срба*, Годишњица Николе Чупића 3 (1879) 10-23; Д. Ковачевић-Којић, *О извозу воска из средњовековне Србије и Босне преко Дубровника*, Историјски часопис 18 (1971) 143-153. Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, Београд 2004, 95; Н. Бркић, *Насеља и ситановништво Тојлице и Дубочице од XIV до XVI века*, Филозофски факултет у Нишу 2013, докторска дисертација у рукопису, 53; D. Amedoski, *Društveno-ekonomski odnosi u Kruševačkom sandžaku od sredine XV do kraja XVI veka*, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2013, doktorska disertacija u rukopisu; J. Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung 1717-1739, Mittheilungen des K. K. Kriegsarchiv, Neu Folge III*, Wien 1889, 240; М. Ђорђевић, „*Краљевство Србија*“ 1720-1739, Филозофски факултет у Нишу, 2103, необјављена докторска дисертација, 74, 188; Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, Београд 1958,

Током друге половине 19. и почетком 20. века, у српским домаћинствима мед и восак су се у највећој мери производили за домаће потребе. Веровало се да је мед лековит и да деца од њега добро напредују. Користио се за премазивање колача и погача, справљање компота – *рецеља*³, вруће ракије и заслађивање вина. Стари српски напитак медовина (шербет, медена или медна вода) се одржао до 20. века. Он се пио али је служио и за кување *рецеља* (врста компота од бундеве, дуња или грожђа).⁴

Пчеларство је било засновано на вишевековној традицији и за бављење њим требало је поседовати одређено знање. Око пчела су се обично бавили старији људи и жене. За разлику од елитних кругова у којима је пчеларство важило за племениту вештину практиковану од стране високоморалних појединаца који су били и врсни зналци, у народу је углавном било распрострањено мишљење да пчеларењем треба да се баве само прости људи, највише побожни старци и бабе.⁵

Пчеле су чуване у кошницама трмкама (трнкама, вршкарама), које су биле оплетене од беле лозе или врбовог прућа а споља омазане говеђом балегом, ређе иловачом. Због свог облика зову се још и вршкаре. Вредност једне вршкаре са пчелињим друштвом била је једнака вредности једне овце.⁶

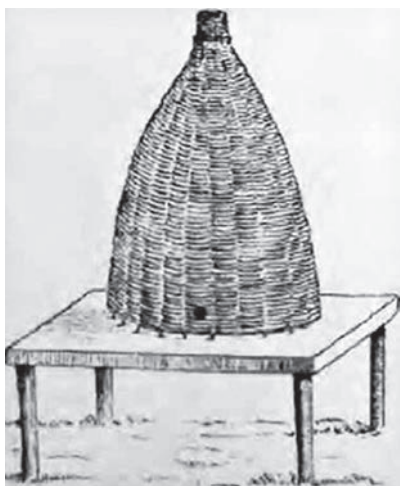
93, 110, 112, 223; Г. Гарић, *Београдска епископија : од 1718. до 1739. године*, магистарски рад у рукопису, Филозофски факултет у Београду, 2009, 166; Д. Милић – Миљковић, *Трговина Србије 1815-1839*, Београд 1959, 73, 212.

³ У источној Србији, *рецељ* (компот) од тикава се правио и од укуваног вина, као што је забележио Властимир Станимировић, студент из Књажевца. Архив САНУ (АСАНУ), Етнографска збирка (ЕЗ), бр. 325/7.

⁴ С. Тројановић, *Сџаринска српска јела и њића*, Српски етнографски зборник, књ. 2, Београд 1896, 114-115; С. Мијатовић, *Српска народна јела (са њрилоом о њичима) у Левчу и Темнићу*, Српски етнографски зборник књ. 10, Београд 1908, 51; К. Н. Костић, *Грађа за историју њољопривреде код нас*, 76; Б. Мићић, *Из народној њчеларсџива у окрућу уџичком*, Живот и обичаји народни 14, Београд 1925, 353.

⁵ К. Н. Костић, *Грађа за историју њољопривреде код нас*, 73-74; *Дойиси*, Пчелар год. 1 бр. 6 (1898) 125.

⁶ С. Мијатовић, Т. Бушетић, *Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу*, Српски етнографски зборник књ.32, Живот и обичаји народни књ. 14, Београд 1925, 86; АСАНУ, Историјска збирка (ИЗ) 14149.

Трмка (С. Мијајковић, Т. Бушејић, *Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу, СЕЗ књ. 32, Живој и обичаји народни књ. 14, Београд 1925, 424.*)

Поред оплетених кошница, користила су се још и *уљишћа* (*улишћа*) и *сџублине* или *дубине* (*дубовине*). *Уљишћа* су биле кошнице које су чиниле међусобно повезане четири шире даске са поклопцем, док су *сџублине* чинила шупља дубова или липова дебла или пањеви. За кошнице је народ још користио и називе *кошарине*, *кошарчиње* и *судови*.⁷

До опадања пчеларства у Србији долази током друге половине 19. века, када се, са развитком земљорадње и крчењем ливада и шума, смањује паша која је до тада била на располагању пчеларима. Нема сумње да су појава јефт

тиног шећера на тржишту и нових сировина за израду свећа, а касније и све присутнија електрификација, током 19. века утицали на опадање значаја пчеларства у привредном животу. Иако су промене биле неминовне, поједини стручни кругови у Србији и даље су одбијали да их прихвате, упорно се држећи мишљења да „због морално-васпитног утицаја, пчеларство и пчелари се имају сматрати као цвет привреде“.⁸ Позивајући се на традицију пчеларства, као племенитог занимања, они су захтевали и заштиту пчеларских производа, предлажући забрану увоза „сурогата“ шећера и меласе. Тврдње о опадању српског пчеларства и о потреби његове заштите нарочито су присутне у текстовима штампаним у *Српској њчели*. Истовремено, кругови окупљени око овог листа и Пчеларско-воћарске задруге, 1906. године израдили су и Нацрт закона о заштити и унапређењу пчеларства.⁹

⁷ АСАНУ, ИЗ 14149; АСАНУ, ЕЗ 200; К. Н. Костић, *Грађа за историју њољопривреде код нас*, 73-74.

⁸ *Радосни дани*, Српска пчела, год. 2, бр. 9 (1907) 162.

⁹ Погледати текстове Крсте Мршуље на страницама *Српске њчеле*, листа који је у Београду излазио током од 1906. до 1909. године.

С друге стране, српски сељак, често оптуживан за конзервативизам, непогрешиво је осећао дух новог времена, те су наведени чиниоци утицали на његову оправдано мању заинтересованост за нова улагања у развој пчеларства и задржавање економски најоправданијег нивоа и начина производње. Захваљујући новинама, које су постепено продирале и на српско село, све је мањи број кућа за себе производио мед и восак.¹⁰ Ипак, када говоримо о опадању броја живих кошница у Србији, морамо узети у обзир и чињеницу да је српски сељак, плашећи се увођења пореза на кошнице, често крио од пописивача њихов стваран број.¹¹ Други чинилац који је, због ројевог начина пчеларења, могао утицати на резултате пописа било је и доба године у коме је вршен. Уколико је попис спровођен у периоду између октобра и маја, тада су пописивани само пресади који су остављени да презиме а који су давали у време ројења бар још толико нових кошница.

Крајем 19. и почетком 20. века, пчеле су се гајиле по целој Србији. Најпогоднији предели за узгајање пчела су се налазили у Пожаревачком, Ужичком, Рудничком, Ваљевском и Црноречком округу. Међутим, истовремено ови крајеви, осим Пожаревачког округа, били су и најлошије саобраћајно повезани са главним потрошачким центрима, што је условило ниске цене откупа пчеларских производа. Стога је пчеларење било знатно развијеније у Смедеревском, Подринском и Моравском округу. Иако је, као што је већ поменуто, у јужним пределима у време турске власти било у великој мери развијено узгајање пчела, крајем 19. века, Врањски и Топлички округ, заједно са крајинским, имали су најмање кошница. Опадање пчеларства заустављено је током друге половине 19. века, захваљујући раду на његовом унапређењу и модернизовању увођењем најновијих производних техника.¹²

¹⁰ *Посџанак Српској пчеларској друштва*, Пчелар год. 1 бр. 1 (1898) 5; К. Н. Костић, *Грађа за историју пчеларства код нас*, 69; Ј. Живановић, *Пчеларење у Срба*, Годишњица Николе Чупића 3 (1879) 16-18; В. Ђорђевић, *Неколико података о историји пчеле*, Босанска вила год. 10, бр. 3 (1895) 42; Л. Јовановић, *Пољска пчеларство у Србији*, Београд 1900, 93.

¹¹ Тако Живота Стекић из Јагњила у Јасеничком срезу пише *Српском пчелару* да многи сељаци из његовог села нису хтели да учествују на Пчеларској изложби јер „страји наређахеду порез на пчеле“. *Новосиби са пчелињака*, Српски пчелар, год. 1, бр. 4 (1911) 32.

¹² Д. Буринчић, *О методима пчеларења*, Пчелар, год. 2, бр. 4-5 (1899) 61.

Прекретницу у развоју пчеларства представља прелазак са старих кошница на нове са покретним саћем, који је омогућио напуштање ројевог начина умножавања пчелињих друштава. Ова промена је полако продирала у српска домаћинства, верна традиционалним методама, наслеђеним још из средњевековног периода а вероватно и ранијег. Опирање овим променама уочљиво је и у другим европским земљама. Примера ради у Великој Британији су традиционалне кошнице са непокретним саћем, исплетене од сламе, коришћене у великој мери и током прве половине 20. века.¹³

Употреба кошница са непокретним саћем је током 19. века, доживела извесне промене које су и омогућиле њихов опстанак широм Европе. Најзначајнија промена је везана за убирање меда, које више није вршено након убијања пчела у медоносним кошницама. За разлику од праксе која је била заступљена у 18. веку, а код нас још и почетком 20. века, да се пчеле убијају сумпорним димом, у 19. веку мед се вадио тек пошто би се пчелиње друштво преместило у нову кошницу. Премештање пчела из једне традиционалне кошнице у другу, било је познато и нашим пчеларима. Оно се вршило, пре свега, при здруживању пчелињих друштава.¹⁴

Један од разлога одржања старог начина пчеларења је био и тај што су пчелари и са старим кошницама трмкама – вршкарама могли да, у пределима погодним за узгој пчела, добију значајне приносе, и то 10 до 15 килограма меда по кошници. Примера ради, у Чешкој, која је спадала у развијенија пчеларска подручја, 1904. године просечан принос по кошници је био 6,5 килограма.¹⁵

¹³ G. Kritsky, *The Quest for the Perfect Hive*, Oxford University Press 2010, 123, 129-130.

¹⁴ G. Kritsky, *The Quest for the Perfect Hive*, Oxford University Press 2010, 41. Здруживање се могло вршити пребацавањем безматка у трмку са друштвом са матицом, након што би се пчеле ошамутиле кадом на крпи умоченој у шалитру. Други начин је био спајање трмки, при чему се трмка са јаким пресадом окретала наопако, након чега се поклапала трмком безматка. При овом спајању се водило рачуна да се саће у обе трмке преклопи, па се спој трмки облепи блатом или балегом при чему се остави једно лето. *Здруживање безмайка у њрмки њреклајањем*, Српски пчелар, год. 1, бр. 2 (1911) 12-13.

¹⁵ *Дойиси и њисма*, Српска пчела, год. 2, бр. 10-11 (1907) 204; *Приноси у меду у*

Новине на пољу пчеларства уводила је сама држава, тј. Министарство народне привреде, као и разна приватна удружења. Они су заједничким снагама подизали угледне пчелињаке и радили на ширењу најновијих знања из ове области. Тако су на крају 19. века у Србији постојали угледни пчелињаци у Топчидеру, Краљеву, Букову, Београду, Параћину, Алексинцу, Обреновцу и Крагујевцу. У њима су се сваке године одржавали практични курсеви, на које су позивани земљорадници из околине. Прва три угледна пчелињака су подигнута и издржавана о државном трошку, док су остали били својина приватних удружења. Како већина српских пчелара није била у могућности да похађа курсеве и има увид у најновију пчеларску литературу, Министарство народне привреде је 1912. године одредило за путујућег наставника за пчеларство Димитрија Буринчића, среског економа у пензији и некадашњег деловођу Пчеларско-воћарске задруге.¹⁶

Захваљујући раду Српског пољопривредног друштва и појединих ентузијаста из области пчеларства, у Србији се шири модеран начин узгоја пчела, који се пре свега заснивао на увођењу нових модела кошница и савремених справа и алата. Међу првим ентузијастима на овом пољу, истакао се Михаило Ступаревић, учитељ у Ђелијама, у Ваљевском округу. Он је поред школе подигао угледни пчелињак са модерним кошницама, на коме је обучавао своје ученике. Многи од њих основали су своје пчелињаке на којима су примењивали знања која им је пренео учитељ.¹⁷

Временом и сами сељаци овладавају вештином израде оквирних кошница. У томе им помажу ученији пчелари – свештеници и учитељи. Пример је село Добрић, у Поцерини, у коме се коришћење нових кошница проширило захваљујући свештенику Добривоју Мандићу, који је први у крају узгајао пчеле на модеран начин. Према његовим упутствима сељаци су почели сами

Ческој и Моравској и кошница најраспрострањенија, Српски пчелар, год. 1, бр. 4 (1911) 31.

¹⁶ Л. Јовановић, *Пољска привреда*, 93; *Пућни наставник за пчеларство*, Српски пчелар, год. 2, бр. 3 (1912) 34; *Правила Пчеларске и воћарске задруге у Београду*, Тежак 20 (1889) 90.

¹⁷ *Лей пример*, Тежак 25 (1894) 119.

да израђују *ђерзонке*¹⁸, тако да до 1914. године готово да није било куће без кошнице.¹⁹

Својим радом на унапређењу пчеларства истакли су се, поред Српског пољопривредног друштва, Пчеларско-воћарска задруга и Српско пчеларско друштво. На њиховим имањима подижу се угледни пчелињаци и радионице за израду модерних кошница, а организују се и курсеви и изложбе.²⁰ Удружења издају и стручне монографије и периодичне публикације. Тако Српско пчеларско друштво покрене часопис „Пчелар“ а Радивој Ђорђевић и Крста Мршуља покрену лист „Српска пчела“ који Други конгрес српских пчелара проглашава за свој орган.²¹

Српски пчелари су преко свог Друштва могли да набаве, поред кошница, и другу, тада најмодернију, пчеларску опрему. По цени су се издвајале парна справа за топљење воска (42 динара) и *исџресалица* (центрифуга) меда за четири оквира (40 динара). Током прве године постојања Друштво је продало различите пчеларске справе у вредности од 1119,80 динара, међу којима и 169 кошница.²²

¹⁸ Тако су се у народу називале кошнице са покретним саћем. Добиле су има по Јану Ђерзону, који је открио феномен патогенезе код пчела и дизајнирао прву кошницу са покретним саћем.

¹⁹ АСАНУ, ЕЗ 334.

²⁰ *Правила Пчеларске и воћарске задруге у Београду*, Тежак 20 (1889) 85-90; *Ујравној одбора задруге пчеларско-воћарске о раду и сџању задруге у јод. 1891*, Тежак 23 (1892) 157-160; *Пчеларско-воћарска задруга*, Тежак 24 (1893) 118; *Недајмо да џројадне задруга пчеларско-воћарска*, Тежак 21 (1890) 17; *Пчеларско-воћарска задруга ради*, Тежак 21 (1890) 194; *Задруга пчеларсковоћарска*, Тежак 21 (1890) 260; *Пчеларско-воћарска задруга*, Тежак 24 (1893) 118; *Извешџај Ујравној одбора Пчел.воћарске задруге*, Тежак 24 (1893) 187, 189; *Посџанак Срџској пчеларској друшџива*, Пчелар год. 1 бр. 1 (1898) 4-5, 7; *Извешџај о раду Срџској пчеларској друшџива за време од 31. Окџобра 1897 јодине до 1. Марџа 1899 јодине*, Пчелар, год. 2. бр. 4-5 (1899) 64; *Зайисник Прве седнице Ујраве Срџској пчеларској друшџива, држане 26. Новембра 1897. јодине у Београду*, Пчелар, год. 1, бр. 2 (1898) 46; *Ценовник*, Пчелар, год. 1, бр.5 (1898) 104; *Извешџај о раду Срџској пчеларској друшџива за време од 31. Окџобра 1897 јодине до 1. Марџа 1899 јодине*, Пчелар, год. 2. бр. 4-5 (1899) 65.

²¹ *Други конгрес срџских пчелара*, Српска пчела, год. 1, бр. 5 (1906) 115-118.

²² *Зайисник Прве седнице Ујраве Срџској пчеларској друшџива, држане 26. Новембра 1897. јодине у Београду*, Пчелар, год. 1, бр. 2 (1898) 46; *Ценовник*,

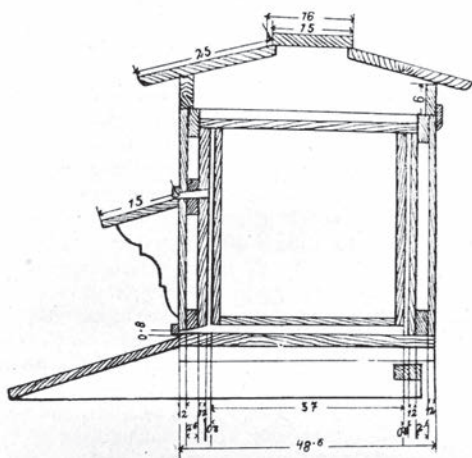
У увођењу новог начина пчеларења који се заснивао на кошницама са покретним саћем, предњачио је образованији и богатији слој становништва на селу, који је имао знања о најновијим достигнућима на том пољу привреде. Ту спадају пре свега свештеници, учитељи, економи и трговци, којима је пчеларство било додатно занимање. Они су имали и довољно финансијских могућности за набавку нове опреме и справа. Примера ради, израда модерне кошнице се кретала између 8 и 15 динара, док су традиционалне вршкаре сељаци сами израђивали или су их куповали по цени од 0,4 до 0,8 динара по комаду. Сама набавка оквирних кошница мало је значила уколико сељак није имао центрифугу нити могућност израде или набавке вештачког саћа а што је захтевало велика додатна улагања.²³

Увођење у употребу кошница са покретним саћем неминовно је довело до низа недоумица пред којима су се нашли наши пчелари. Међу најважнијима је било питање који тип модерне кошнице је најпогоднији за услове који владају на подручју Србије. Различита виђења покренула су и жучну расправу између Јована Живановића, професора у Сремским Карловцима, Алексе Живановића, секретара Министарства народне привреде и председника Српског пчеларског друштва и Крсте Мршуље, уредника *Српске њчеле*.²⁴ Ова размимоилажења су разумљива обзиром да су деценије које су им претходиле представљале најбурнији период у пчеларству, који је донео нова сазнања о самим пчелама (партеногенеза) и низ проналазака – покретно саће, саће са ливеним воском, центрифугирање меда... Мноштво стручњака дало је свој допринос конструишући низ различитих модела оквирних кошница. У Србији се одомаћио назив *ђерзонка* за све кошнице са покретним саћем, док су се положене кошнице називале још и *американке*. Прву нашу модерну кошницу конструисао је 1890. године већ поменути Јован Живановић. Она је била позната под именом *американка Јована Живановића*. У ову кошни-

Пчелар, год. 1, бр.5 (1898) 104; *Извештај о раду Српског њчеларског друштва за време од 31. Октобра 1897 године до 1. Марша 1899 године*, Пчелар, год. 2, бр. 4-5 (1899) 65.

²³ *Дойиси*, Пчелар год. 1 бр. 1 (1898) 21-22.

²⁴ Ова расправа се може пратити кроз низ чланака објављених у листовима *Пчелар*, *Српски њчелар* и *Српска њчела*.

Кошница Долински-Мршуља (Српска ичела год. 2, бр. 10-11 (1907) 183.)

полошка Крсте Мршуље са 20 оквира (400 x 400), *йолошка Аце Живановића ...*²⁵

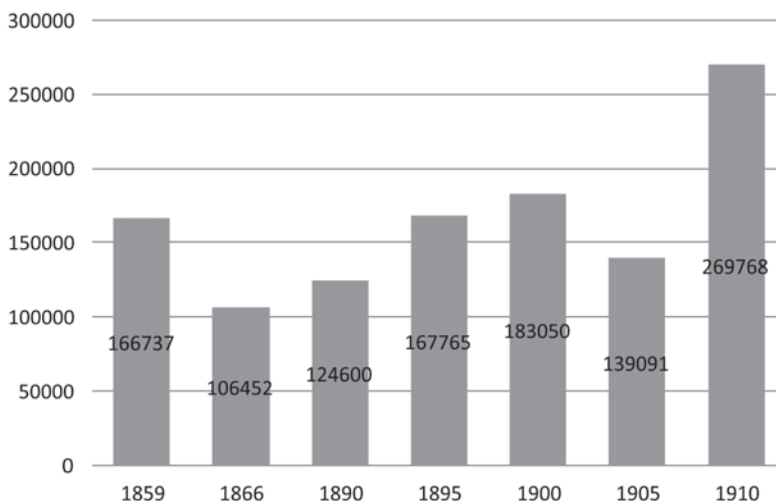
Да би уједначило прилично велику шароликост, Министарство народне привреде је спровело истраживање и након усвојених мишљења пчелара Милана Антића и Франца Тоболара, као и своје Секције за сточарство, донело је одлуку да за коришћење препоручи систем кошнице Алексе Живановића са рамовима димензија 200 x 400. Сходно овој одлуци Српско пољопривредно друштво је у својој радионици израђивало овај тип кошница.²⁶ Након Првог светског рата раширила се употреба Герструнгове кошнице или *конгресовке*, коју је пројектовао тадашњи председник Српског пчеларског друштва Коста Главинић, као и *југословенке А Иве Антониолиа*.²⁷

Захваљујући прихватању и ширењу новог типа кошница почетком 20. века је донекле превазиђена криза у којој се нашло пчеларство у Србији.

²⁵ М. Антонић, *Историјски развој кошнице*, Пчелар 3 (1996) 84. Доступно на: <http://www.pcelarm.com/Istorija%20pcelarstva/Istorijски%20razvoj%20kosnice.html>; *Зашио словени иреше, кад зову ђерзонкама оквирне кошнице?*, Српски пчелар, год. 1, бр. 2 (1911) 13.

²⁶ *Пишања и одговори*, Пчелар год. 1 бр. 1 (1898) 23.

²⁷ М. Антонић, *Историјски развој кошнице*, 84.

Број кошница 1859-1905²⁸

Крајем 19. века нагло расте број нових кошница са покретним саћем, пре свега у градовима, у којима бављење пчеларством постаје додатно занимање, па чак и врста хобија. Иако је број тзв. *ђерзонки* по селима и даље остао готово симболичан, у року од једне деценије, између 1900. и 1910. године, њихов удео у укупном броју кошница готово се дуплирао (са 6,81% на 12,18%).

округ	кошнице са покретним саћем		вршкаре		укупно
	број	%	број	%	број
Београдски	11.124	85,82	1.838	14,18	12.962
Ваљевски	16.892	89,93	1.891	10,07	18783
Врањски	13.847	84,42	2.555	15,58	16.402

²⁸ Табела урађена на основу података из следећих статистичких публикација: *Државојисъ Србије*, Београд 1870; *Појис домаће сѣоке 1900. године*, Статистика Краљевине Србије, књ. 22, Београд 1903; *Појис домаће сѣоке 1905. године*, Статистика Краљевине Србије, књ. 32, Београд 1913; *Прейходни резултати појиса сѣановнишѣва и домаће сѣоке у Краљевини Србији 31. децембра 1910. године*, Београд 1911; *Прейходни резултати појиса сѣановнишѣва и домаће сѣоке у Краљевини Србији 31. децембра 1905. године*, Београд 1906; *Прейходни резултати појиса сѣановнишѣва и домаће сѣоке у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године*, Београд 1901; *Сѣајисѣиѣчки јодишњак Краљевине Србије*, књ. 1-12, Београд 1893-1913.

Крагујевачки	14.866	85,96	2428	14,04	17.294
Крајински	10.103	83,56	1.987	16,44	12.090
Крушевачки	15.989	89,27	1.922	10,73	17.911
Моравски	16.435	86,16	2.641	13,84	19.076
Нишки	17.176	90,68	1.765	9,32	18.941
Пиротски	15.136	91,03	1.492	8,97	16.628
Подрински	18.296	91,04	1.800	8,96	20.096
Пожаревачки	22.890	82,67	4.799	17,33	27.689
Руднички	8.001	93,42	564	6,58	8.565
Смедеревски	6.663	83,95	1.274	16,05	7.937
Тимочки	19.617	90,84	1.979	9,16	21.596
Топлички	6.651	90,80	674	9,20	7.325
Ужички	12.685	90,89	1.271	9,11	13.956
Чачански	10.407	88,02	1.417	11,98	11.824
град Београд	122	17,60	571	82,40	693
УКУПНО	236.900	87,82	32.868	12,18	269.768

Број кошница са њокрејним саћем и вршара 1910. године²⁹

Пчеларство ће се наћи пред новим изазовима тек у периоду након Првог светског рата са електрификацијом и ширењем употребе шећера и вештачких свећа.

Summary

Up until the 19th century, beekeeping was one of the most important agricultural sectors in Serbia. The apicultural products, honey and wax, were significant export items. Traditional method of beekeeping based on the centuries of experience was dominant in Serbia until the early 20th century. Traditional beehives, mostly skeps, were commonly used and usually maintained by the adult household members. Modernization of apiculture in Serbia began with the introduction of the Langstroth hive with moveable honeycomb. Beekeepers from cities and towns, to whom beekeeping was a secondary occupation or a hobby, lead this process. Wealthier villagers, such as priests, teachers and wealthy agricultural producers, also adopted modernized apiculture. In addition to the Ministry of National Economy, modernization in apiculture was also advocated by the Serbian Agricultural Society, Cooperative for Fruit Production and Apiculture and the Serbian Apicultural Society. The new type of beehives was also built by Serbian

²⁹ Табела је урађена на основу података који су објављени у публикацији *Прейходни резултати и описи сјановништва и домаће сјоке у Краљевини Србији 31. децембра 1910. године*, Београд 1911.

experts. Beehives made by Jovan Živanović, Krsta Mršulj and Aca Živanović were particularly well-known. The villagers also learned the new technique of beehive building over time, which resulted in the share of the so-called đerzonka hives rapidly increasing and reaching between 12 and 18 percent of the total number of beehives.